

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 338.2:316.42

Кудлаєнко С.В.,
кандидат економічних наук,
здобувач наукового ступеня доктора економічних наук,
Хмельницький національний університет

ІНДИКАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Кудлаєнко С.В. Індикативне регулювання процесів соціального розвитку населення в умовах реформування соціальної політики. У статті охарактеризовано сутність поняття «розвиток соціальної сфери». Обґрунтовано перелік детермінант розвитку соціальної сфери. Сформовано систему індикаторів соціального розвитку населення. Визначено, обґрунтовано критерії відбору індикаторів. Охарактеризовано форми контролю в системі індикативного регулювання соціального розвитку населення.

Ключові слова: соціальний розвиток, соціальна сфера, детермінанти, індикатори, контроль, індикативне регулювання.

Кудлаєнко С.В. Индикативное регулирование процессов социального развития населения в условиях реформирования социальной политики. В статье охарактеризована сущность понятия «развитие социальной сферы». Обоснован перечень детерминант развития социальной сферы. Сформирована система индикаторов социального развития населения. Определены, обоснованы критерии отбора индикаторов. Охарактеризованы формы контроля в системе индикативного регулирования социального развития населения.

Ключевые слова: социальное развитие, социальная сфера, детерминанты, индикаторы, контроль, индикативное регулирование.

Kudlaienko S.V. Indicative regulation of social development processes in the social policy reforming conditions. The article describes the essence of the «social sphere development» concept. Substantiated the list of social sphere development determinants. Formed the system of population's social development indicators. Substantiated and determined the criteria for the indicators selection. Described the forms of control in the population's social development indicative regulation system.

Key words: social development, social sphere, determinants, indicators, control, indicative regulation.

Постановка проблеми. Ефективне застосування концепції всебічного розвитку особистості в процесах формування та реалізації соціальної політики практично неможливе без систематичного оцінювання результатів її застосування, тобто без систематичного аналізу перебігу процесів у механізмах її реалізації. Задля цього в державному регулюванні практикується застосування системи індикаторів, тобто системи цифрових показників, які дають змогу всебічно оцінити стан досліджуваного об'єкта.

Однак існування системи індикаторів зовсім не гарантує ефективність процесів формування та реалізації соціальної політики держави. Саме тому існує необхідність комплексного підходу до побудови механізму контролю, практичне застосування якого даватиме змогу не лише оцінювати поточний стан досліджуваних об'єктів та його динаміку, але й моніторити якість реалізації державної соціальної політики, сприйняття громадськістю результатів її втілення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінювання стану соціально-економічного розвитку

територій вже тривалий час перебувають у полі зору як окремих науковців, так і цілих науково-дослідних інститутів та міжнародних організацій. Серед найвідоміших варто назвати систему показників соціального розвитку країн, застосовувану Організацією Об'єднаних Націй [1], Індекс соціального розвитку країн світу М. Портера [2], Індекс соціального прогресу, розроблений організацією «The Social Progress Imperative» [3], Індекс людського капіталу, запроваджений Світовим економічним форумом [4]. Крім того, сьогодні розроблені та успішно застосовуються інші підходи до оцінювання рівня соціально-економічного розвитку як окремих населених пунктів, так і районів, країн, регіонів, континентів і навіть людства загалом.

В цьому контексті може видатись, що сьогодні вже немає необхідності розроблення нових оціночних моделей чи підходів. Однак значна динамічність соціально-економічного середовища, постійна поява нових відкриттів, зокрема таких, що здатні впливати на стан соціально-економічного розвитку територій, збільшення кількості глобалізаційних викликів зумовлюють

потребу розширення наявних методик оцінювання за рахунок нових показників, нових підходів до інтерпретації отриманих результатів тощо. Окрім того, необхідність оновлення оціночних систем постає в разі зміни концептуальних підходів до здійснення соціальної політики. Так, нове розуміння соціальної сфери та державного управління нею потребує формування концептуальної нової системи її індикативного регулювання.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у формулюванні ключових засад системи індикативного регулювання процесів соціального розвитку населення в умовах реформування державної соціальної політики.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи систему індикативного регулювання процесів розвитку соціальної сфери держави, спочатку визначимося з термінологічними поняттями. Зокрема, з поняттям «розвиток соціальної сфери», у трактуванні якого сьогодні в наукових колах бракує одностайності. Найбільш поширеними підходами до поняття «розвиток соціальної сфери» є визначення його як:

– взаємопов’язаного розвитку всіх сфер діяльності за умови найбільш оптимального використання соціальних ресурсів та розкриття в повному обсязі соціального потенціалу, що забезпечує зростання рівня добробуту населення [5];

– сукупності відповідних концепцій та реальної практики, законодавства й політики сучасної держави щодо зміцнення та підвищення соціального добробуту населення [6, с. 362];

– розвитку безпосередньо соціальної сфери суспільства чи окремих її компонентів, зокрема систем освіти, охорони здоров’я, соціального забезпечення, комунікації та зв’язку, житлового господарства [7].

Слід сказати, що досить часто дослідники розглядають поняття «розвиток соціальної сфери», виходячи з потреб власного дослідження або поставлених завдань, що обумовлює існування значної кількості варіацій у трактуваннях. На нашу думку, це поняття варто трактувати з огляду на розуміння окремих категорій «розвиток» та «соціальна сфера». Так, під розвитком у загальному сенсі прийнято розуміти процес якісних перетворень, а щодо соціальної сфери, то її переважно трактують як сукупність соціальних відносин. При цьому під соціальними розуміються будь-які відносини, що стосуються особи, її побуту, навчання, дозвілля, праці, лікування тощо. Отже, виходячи з усього наведеного, можемо розглядати поняття «розвиток соціальної сфери» як процеси будь-яких якісних змін у відносинах, що стосуються особи, її побуту, навчання, дозвілля, праці, лікування тощо, тобто процеси якісних змін у соціальних відносинах.

Створення в суспільстві умов для розвитку населення – це завдання органів влади регіону, громадських інститутів, господарюючих суб’єктів конкретної території [8, с. 78], тобто саме держава в особі органів управління повинна створювати умови, можливості та стимули розвитку соціальної сфери. Іншими словами, розвиток соціальної сфери повинен забезпечуватись державним управлінням, заснованим на ефективній системі державного регулювання. В цьому контексті найбільш ефективним видається застосування системи індикативного регулювання, тобто управління соціальною сферою, яке би базувалось на використанні

певних індикаторів соціально-економічного розвитку, тобто орієнтовних показників, вимірників, на яких має базуватися система контролю в механізмах реалізації соціальної політики держави. Це питання дуже широко досліджується протягом останніх кількох десятиліть, через що існує значна кількість методик та підходів до оцінювання стану соціально-економічного розвитку держави, які вже розглядалися нами в попередніх розділах.

Водночас необхідність зміни методологічних засад державної соціальної політики згідно з вимогами концепції всебічного розвитку особистості вимагає специфічного підходу до системи індикаторів. Зокрема, її застосування створює необхідність контролю створення в процесі реалізації соціальної політики умов та можливостей всебічного розвитку індивідів та досягнення соціального прогресу. Отже, в цьому разі створюється необхідність застосування системи індикаторів, згрупованих не лише за напрямками умов та можливостей всебічного розвитку населення, але й за детермінантами розвитку соціальної сфери та досягнення соціального прогресу.

Враховуючи все вищенаведене, сформуємо систему індикаторів соціального розвитку та соціального прогресу населення в механізмах реалізації державної соціальної політики (рис. 1).

В основу пропонованого підходу покладено концепцію всебічного розвитку особистості, головною метою якої є забезпечення розвитку кожного індивідуума та нарощування потенціалу особистості. Саме ця концепція, на нашу думку, є найбільш оптимальною в умовах сучасного високо глобалізованого середовища, яке характеризується високим рівнем динамічності. Застосування цього концептуального підходу до розбудови соціальної сфери держави гарантуватиме їй досягнення необхідного рівня соціального прогресу на світовій арені шляхом нарощування її власного людського потенціалу. Отже, вважаємо за необхідне розбудовувати систему детермінант розвитку соціальної сфери через призму умов, якими є захищеність та свобода можливостей особистісного розвитку індивідів.

Виходячи з усього вищенаведеного, отримуємо систему детермінант розвитку соціальної сфери держави, які згруповані за напрямками розвитку індивідів та соціального середовища в розрізі умов та можливостей всебічного розвитку особистості.

Фактично кожна детермінанта розвитку соціальної сфери має дві складові: перша характеризує рівень особистісного розвитку, можливостей, захищеності тощо, а друга забезпечує характеристику системи державного управління у вказаній сфері.

Застосування наведеної системи детермінант для управління розвитком вітчизняної соціальної сфери дасть змогу забезпечити комплексність підходу до оцінювання та врахування впливу різносторонніх факторів на ту чи іншу проблему, як наслідок, підвищити ефективність управління соціальною сферою держави.

Кожна з наведених детермінант розвитку соціальної сфери є сукупністю характеристик з окремого напрямку, тобто кожна детермінанта вміщує цілу низку індикаторів, на основі яких має здійснюватися аналіз стану розвитку соціальної сфери чи її окремих напрямів, мають прийматися управлінські рішення в системі державного управління, формуватися цільові програми роз-

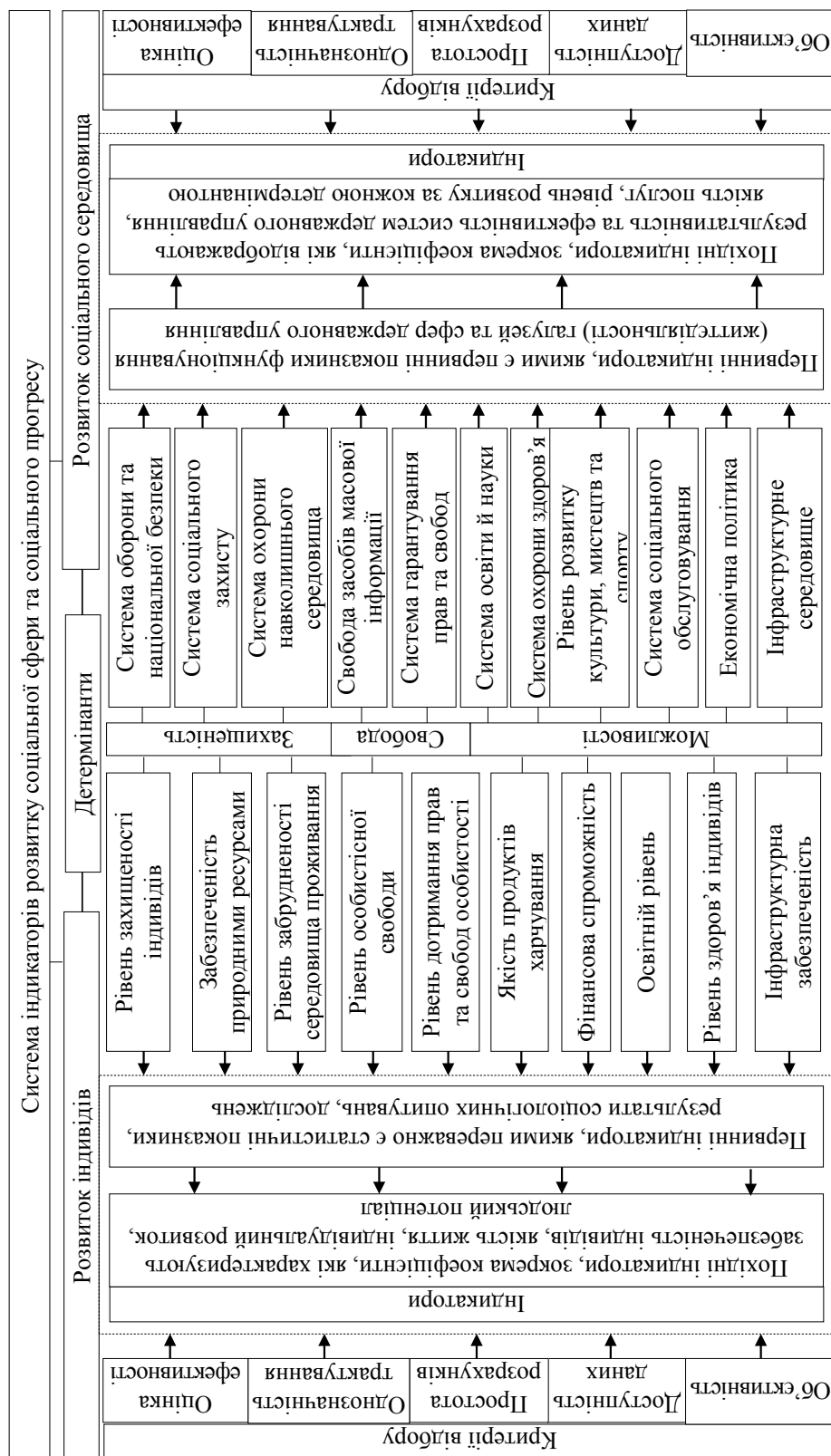

Рис. 1. Система індикаторів розвитку соціальної сфери та соціального прогресу в механізмах реалізації державної соціальної політики
Джерело: авторська розробка

витуку чи визначатися інші методи соціальної політики, а також здійснюватися контроль результатів діяльності відповідних органів, установ, організацій тощо.

Перелік індикаторів за кожною детермінантою може бути досить широким, все залежить від поставлених завдань у системі оцінювання та конкретної необхідності. Водночас ми вважаємо, що система таких показників повинна формуватися на основі дотримання певних критеріїв задля того, щоби бути максимально інформативною та достовірною. Зокрема, такими критеріями є такі.

1) Об'єктивність. Показники розвитку соціальної сфери в розрізі детермінант такого розвитку мають базуватись, по-перше, на конкретних кількісних (статистичних) даних, а по-друге, на результатах соціологічних опитувань. Однак тут варто розуміти, що соціологічні опитування задля того, щоби їх результати могли вважатися справді об'єктивними, мають проводитися або спеціалізованими державними установами, або провідними міжнародними фахівцями галузі соціологічних досліджень, щоби забезпечити необхідний рівень об'єктивності отриманих даних.

2) Доступність даних. Другий важливий критерій, який має враховуватись під час формування системи детермінант розвитку соціальної сфери, – це доступність необхідних даних. Перелік показників розвитку соціальної сфери в розрізі окремих детермінант максимальним чином повинен орієнтуватись на статистичні дані, які перебувають на постійному контролі, базуючись на простих розрахунках із застосуванням відповідних коефіцієнтів.

3) Простота розрахунків. Чим довше процес розрахунку індикатора, чим більше кількість оціночних параметрів, які для цього необхідно застосувати, тим більше вірогідність формування помилкових висновків щодо його стану та динаміки. Водночас індикатори, які розраховуються на основі застосування всього кількох параметрів, є більш інформативними, крім того, дають змогу враховувати дію окремих чинників на зміни того чи іншого показника.

4) Однозначність трактування. Дуже важливо, щоби кожен показник та його динаміка мали однозначне трактування. Завдяки цьому забезпечуватиметься повна єдність сприйняття значення тієї чи іншої детермінанти розвитку соціальної сфери, створюватиметься можливість більш ефективного прийняття рішень у процесах формування та реалізації державної соціальної політики.

5) Оцінка ефективності. Оскільки оцінювання стану розвитку соціальної сфери здійснюється задля поліпшення державного управління в цьому напрямі та забезпечення стабільного розвитку держави загалом, нарощування її конкурентоспроможності та людського потенціалу, важливо за кожною детермінантою визначати індикатори ефективності державної соціальної політики. Такий підхід дасть змогу одразу виявляти проблемні місця у сфері реалізації державної соціальної політики та відповідним чином коригувати державне управління соціальною сферою.

Пропонована система дає змогу застосовувати будь-які індикатори за кожним напрямом лише з тією умовою, щоби вони відповідали поставленим критеріям. Пропонується лише поділ індикаторів на первинні та похідні. Первинні індикатори – це ті показ-

ники та вимірники, для встановлення яких не потрібні розрахунки. Вони встановлюються за допомогою статистичних спостережень, соціологічних опитувань чи досліджень тощо. Похідні індикатори – це ті, які розраховуються або визначаються на основі первинних.

Важливо відзначити, що застосування первинних та похідних індикаторів має здійснюватися за допомогою різних форм контролю, адже лише таким чином забезпечуватиметься ефективність індикативного регулювання. Так, контроль первинних індикаторів доцільно здійснювати із застосуванням моніторингу:

– громадської думки для вивчення ставлення суспільства до наявних та пропонованих новацій соціальної сфери, оцінювання населенням їх соціального становища, виявлення соціальних проблем, які найбільше хвилюють народні маси тощо;

– програм, проектів, планів заходів, стратегій та інших документів у питаннях, які стосуються соціальної сфери; в цьому разі на етапі розроблення має здійснюватися встановлення відповідності вказаних документів наявному стану соціально-економічного розвитку, відповідності очікуванням населення (громадській думці), а на етапі втілення – відповідності вжитих заходів запланованим, наявному законодавству, тобто встановлення того, наскільки втілювані програми, проекти тощо сприяють покращенню ситуації з проблемами, задля вирішення яких вони були створені;

– кінцевих показників реалізації соціальної політики держави; така діяльність є необхідною для того, щоби забезпечити продуктивну роботу системи контролю на наступному рівні; зокрема, на цьому етапі здійснюються систематичне спостереження за встановленим переліком індикаторів розвитку соціальної сфери та їх порівняння із запланованими результатами.

Отже, моніторинг має здійснюватися на постійній основі для збирання інформації щодо первинних індикаторів життєдіяльності індивідів, соціально-економічного розвитку країни, соціального прогресу, людського капіталу та ставлення індивідів до процесів соціального розвитку держави.

Наступний рівень контролю, на якому передбачається застосування похідних індикаторів, полягає в оцінюванні наявних результатів. Він передбачає здійснення кількісного та якісного оцінювання отриманих під час моніторингу показників із застосуванням методів поглибленого аналізу. Окрім того, цей рівень контролю передбачає оцінювання ефективності бюджетних витрат, ефективності діяльності соціальної інфраструктури.

При цьому в підсистемі розвитку індивідів під час оцінювання повинні аналізуватись ті індикатори, які характеризують рівень забезпеченості індивідів різними ресурсами, якість їх життя, рівень індивідуального розвитку, рівень людського потенціалу на різних рівнях, зокрема місцевому, регіональному, загальнодержавному, а в підсистемі розвитку соціального середовища – ті індикатори, які відображають результативність та ефективність систем державного управління, якість соціальних послуг, які надаються в різних сферах, рівень розвитку за кожною детермінантою тощо.

Наступний рівень контролю, а саме діагностика, призначений для діагностування причин виявлених у ході моніторингу та оцінювання відхилень від запланованих показників, неефективної або малоефективної діяльності соціальної інфраструктури чи окремих поса-

дових осіб, перевитрат або нецільових витрат бюджетних коштів тощо, а також визначенні на їх основі напрямів та шляхів усунення проблемних ситуацій.

Отже, нами пропонується трирівнева система індикативного регулювання для механізмів формування та реалізації соціальної політики держави. Особливість цієї системи полягає в тому, що кожен її наступний рівень має вужчий перелік вирішуваних завдань, однак володіє всім масивом інформації з нижчих рівнів для забезпечення максимально високої ефективності їх виконання.

Висновки. Сьогодні назріла необхідність зміни концептуальних засад державної соціальної політики, що вимагає оновлення методології її регулювання. В цьому контексті видається доцільним формування системи індикативного регулювання процесів соці-

ального розвитку населення, побудованої на основі виділення детермінант розвитку соціальної сфери, з виділенням трьох різнорівневих форм контролю, а саме моніторингу, оцінювання та діагностики. Так, моніторинг є спеціально організованою та діючою на постійній основі системою збирання, оброблення та порівняння статистичної інформації. Оцінювання є періодично здійснюваною системою контролю досягнених в ході реалізації соціальної політики результатів, ефективності процесів формування та втілення соціальної політики, а також їх впливу на стан соціально-економічного розвитку. Діагностика ж є тим рівнем, який застосовується за необхідності, тобто в разі виявлення проблемних моментів у процесах формування та реалізації державної соціальної політики.

Список використаних джерел:

1. Human development report. URL: <http://hdr.undp.org/en/reports/global>.
2. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. 416 p.
3. Social Progress Index 2017. Findings Report / Social progress imperative. Washington, 2017. 95 p.
4. The human capital report 2016. URL: http://www3.weforum.org/docs/HCR2016_Main_Report.pdf.
5. Завадська Н.О. Особливості соціального розвитку держави у посткризовий період. Держава та регіони. 2013. № 3. С. 8–12.
6. Головатий М.Ф., Панасюк М.Б. Термінологічно-понятійний словник. Соціальна політика і соціальна робота. Київ: МАУП, 2005. 560 с.
7. Лапин Н.И. Социетальная социология. Узловые проблемы и программа курса. Социологические исследования. 2001. № 8. С. 112–129.
8. Пакуліна А.А. Державне регулювання соціального розвитку населення України. Економічний простір. 2013. С. 74–83.